

Bibliotekarstudentens nettleksikon om litteratur og medier

Av Helge Ridderstrøm (førsteamanuensis ved OsloMet – storbyuniversitetet)

Sist oppdatert 09.12.20

Tristanisme

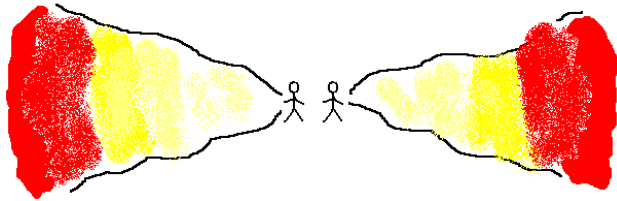
Oppkalt etter Tristan i middelalder-sagnet *Tristan og Isolde*, selv om det snarere er trubadurlyrikken som er det beste eksemplet på tristanisme. En av de første overleverte versjonene av historien om Tristan og Isolde finnes hos middelalderkvinnen Marie de France, i en kort fortelling som i engelsk oversettelse heter “The lay of the honeysuckle”.

Tristanisme har blitt beskrevet av den sveitsiske forskeren Denis de Rougemont i boka *Kjærligheten og den vestlige verden* (1939, revidert utgave 1972; på svensk med tittelen *Kärleken och Västerlandet* i 1963). Rougemont skriver at Tristan og Isolde “handlar som om de hade forstått att alt som legger hinder i vägen för deras kärlek utgör en borgen för den och befäster den i deres hjärtan för att förhårliga den i det oändliga i just det ögonblick de står inför det absoluta hindret – döden. Tristan älskar att känna att han älskar i betydligt högre grad än han älskar Isolde den Blonda. Och Isolde gör ingenting för att hålla Tristan kvar hos sig: för henne är det nog med en passionerad dröm. De har behov av varandra för att brinna men inte av varandra sådana de är. Vad de behöver er inte varandras närvaro utan varandras frånvaro. De älskandes skilsmässa är sålunda en följd av själva deras passion och av den kärlek de hyser för denna passion snarare än för dess fullbordan eller dess levande föremål. Detta är orsaken till alla de hinder som hopas i romanen, till att de visar sig så häpnadsväckande likgiltiga, samtidigt som de tillsammans drömmer samma dröm, där var och en av dem måste bli ensam, och till att händelserna förs upp til en romantisk klimax och dödens apoteos” (de Rougemont sitert fra Rottem 1986 s. 20).

“Kjærlighet på avstand”, som øker på grunn av avstanden, er et paradoks (Spitzer 1970 s. 81-82).

“Tristan og Isoldes kjærlighet nærer seg på atskillelsen. De forsømmer ingen leilighet til å skilles, for det de elsker er kjærlighetslengselen, selve det faktum *at de elsker*, hevder de Rougement. [...] Det er den tapte eller ufullbyrdede kjærlighet som er den romantiske kjærlighet *par excellence*. [...] Ut fra en slik oppfatning blir kjærlighetens vesen paradoksalt. Lidenskapens flamme tennes av avstanden mellom de elskende, mens de elskendes mål er å oppheve denne avstanden. I det øyeblikk målet er nådd, slokner flammen, for den kunne bare holdes tent så lenge den nærte seg av avstanden. Så snart to mennesker har unndratt seg adskillelsens

vold, så er kjærligheten fullbrakt, dvs. død. Derfor kan kjærligheten bare nytes så lenge den er ufullbyrdet, eller som erindring om en tapt kjærlighet.” (Rottem 1986 s. 20-21)

Kjærligheten er den sterkeste lidenskapen og fullbyrder både alle gleder og alle sorger og oppofrelser i menneskelivet (Lanson og Tuffrau 1953 s. 23). Forelskelsen og kjærlighetsdrømmen er intens, så intens at enhver realisering av kjærligheten fortøner seg som et svik mot idealet. Kjærligheten er utenomjordisk, en ufravikelig makt, en besettelse og den forløses bare i døden. Alt som utgjør et hinder i veien for de elskendes erotiske og sublimerede kjærlighet, garanterer og styrker båndet mellom dem desto mer. De elsker hverandre – eller trubaduren elsker sin adelskvinne – sterkere når hindringene tårner seg opp, og det går an å tolke det slik at lengselen eller kjærlighetsdrømmen er viktigere for dem enn å være sammen. Både Tristan og Isolde dør av kjærlighet (“Liebestod”). Kjærligheten både setter seg ut over samfunnskonvensjonene, samtidig som den er høvisk, og seirer over døden.

“Den “naturlige” eros søker ikke fraværet, utsettelsen, den unndrar seg ikke fullbyrdelsen. Tristanismen er anti-natur selv om den står i kontrast til den samfunnsmessige institusjonaliserte kjærlighet.” (Rottem 1986 s. 38-39) Ifølge Rougemont er kjærlighet og ekteskap uforenlig. Sverdet som ligger mellom Tristan og Isolde når de sover, signaliserer en avstand som varer ved inn i døden (Virilio 1989 s. 40).

Lidenskapene er sterke i tristanismen, og målet er egentlig uopnåelig. (Den irske dikteren William Butler Yeats skrev på 1900-tallet: “A desire that is satisfied is not a great desire.” Den norske dikteren Tor Jonsson skrev i et dikt: “Nærast er du når du er borte. / Noko blir borte når du er nær.”). De ulykkelige elskende er preget av melankoli (Cazenave m.fl. 1997 s. 84), en tomhet som f.eks. får Tristan til å slutte å være den store krigeren han engang var. Deres liv er preget av pine (“travaus”), sorger (“dolur”), smerter (“paignes”) og lidelser (“ahans”) (Cazenave m.fl. 1997 s. 86). I Dantes middelalderepos *Den guddommelige komedie* er Tristan plassert i helvete.

Den tyske komponisten Richard Wagner skrev og komponerte operaen *Tristan og Isolde* (1859) på grunnlag av middelalderhistorien. “Wagner’s Tristan and Isolde has induced sobbing fits, made people pass out and even fear for their lives. [...] Tristan and Isolde were the iconographic adulterers of medieval literature, driven by uncontrollable desire for each other as a result of having accidentally drunk a

love potion, originally intended for Isolde and the man to whom she has been contracted in a forcibly arranged marriage. The tale was Celtic in origin, though by the Middle Ages, versions proliferated in English, French and German, the finest of which, by common consent, is by the 13th century poet Gottfried von Strassburg, which Wagner took as his principal source. Gottfried's version is shot through with a Song-of-Songs-ish religiosity: sex equates with mysticism, the lovers' metaphysical passion, opening on to the divine, is an experience denied the common run of humanity, placing them among a privileged spiritual elite. [...] The equation of love and sex with death, around which the opera notoriously pivots, is one reason why Tristan und Isolde remains such a uniquely disturbing experience." (http://www.theguardian.com/friday_review/story/0,,381181,00.html; lesedato 26.02.16)

“Trubaduren er i realiteten i den paradoksale situasjonen til en som med hele sin sjel og alle sine sanser trakter etter en tilfredsstillende som han ikke kan verdsette den fulle verdien av uten ved nettopp ennå ikke å besitte den! For ikke å fornekte sine ambisjoner må han ikke vike tilbake fra det som han har brukt så mye tid og så mye besvær for å fortjene?” (Gentil 1968 s. 58) Trubaduren føler seg som en slags kjærlighetens martyr. Det som skiller trubadurenes kjærlighet fra andres, er den strenge disiplinen de underkaster seg selv (Gentil 1968 s. 59). Men trubaduren er poet, og har også behov for applaus fra et innvidd publikum. Trubaduren navngir seg selv, men vanligvis ikke den kvinnen han elsker. Kjærligheten fortøner seg riktig nok som hemmelig, men poeten eksponerer seg for andres blikk inn i sitt eget sjeleliv. Trubaduren er stolt av både sitt poetiske talent og sitt “kjærlighetstalent”.

Det finnes en utgave av den middelalderske *Romanen om Flamenca* der bildet av to elskende er plassert rett overfor hverandre på en rekto- og verso-side i boka, slik at deres munn berører hverandre når boka lukkes (Stiennon 1995 s. 57). Flamenca og Guillem setter livet på spill for sin kjærlighet. Denne spanske romanen har ukjent forfatter.

Don Quijote i Cervantes' roman dikter opp en vakker jomfru som han kaller Dulcinea, og som er den han gjør all sine “heltegjerninger” til ære for. Det viktige for Don Quijote er drømmen om Dulcinea, ikke realiteten (Odile L. Dempure i <http://babel.revues.org/229>; lesedato 10.04.15).

Den franske skribenten Charles de Saint-Évremond skrev på 1600-tallet: “Det gode er i ideer, i håp, i begjær; / å eie det man ønsker seg betyr slutt på gleden.” (her sitert og oversatt fra Spitzer 1970 s. 81).

Den franske 1800-tallsdikteren Gérard de Nerval tematiserer i flere av sine verk at det er avstanden som skaper den lykkelige kjærligheten (Richard 1955 s. 25).

Knut Hamsuns roman *Pan: Af Løjtnant Thomas Glahns Papirer* (1894) er ifølge litteraturforskeren Øystein Rottem “gjennomsyret av tristanisme” (1986 s. 19).

“Glahn elsker som kjent kjærlighetsdrømmen høyere enn han elsker både Eva og “denne plet jord” (XXVI). [...] Han elsker selve det faktum at han elsker, som de Rougemont sier om Tristan. [...] Han behøver hennes [Edvardas] fravær mer enn han behøver hennes fravær. [...] Slik forstått er ikke kjærlighet et forhold, men en tilstand, en indre, ensom tilstand. Dens rom er hjertet” (Rottem 1986 s. 29), ikke kirkegulvet og dagliglivets trivialiteter. Men Edvarda Mack i *Pan* “har det ikke på samme måte som Isolde. For henne er det ikke nok med en pasjonert drøm. Hun har behov for nærværet og dyrker ikke fraværet. Hun hører ikke til Tristans etterkommere. Glahn, derimot” er sterkt preget av tristanisme (Rottem 1986 s. 21). Det at Victoria i Hamsuns roman *Victoria: En kærligheds historie* (1898) er uopnåelig for møllersønnen Johannes, inspirerer Johannes til å bli dikter og skrive sine litterære verk.

Den franske forfatteren Marcel Proust romanserie *På sporet av den tapte tid* (1913-27) inneholder noen trekk av tristanisme, særlig i siste bind. Romanens forteller Marcel elsker Albertine sterkest i den perioden hun er forsvunnet. I femte bind sier Marcel at “Man elsker bare det der man søker noe uopnåelig, man elsker bare det man ikke besitter”.

Historien om Tristan og Isolde

Franskmannen Joseph Bédier ga i 1902 ut en versjon på moderne fransk av *Tristan og Isolde*, basert på ulike versjoner fra 1100- og 1200-tallet. Det er Bédiers utgave som er best kjent i dag. I middelalderen fantes det mange Tristan-fortellinger/-romaner av ulike forfattere (Cazenave m.fl. 1997 s. 123).

Tristan og Isolde er et trekantdrama mellom kong Marc, hans nevø ridder Tristan og den irske prinsessen Isolde. Marc er konge over Cornwall i Wales, men klarer ikke å nedkjemte kjempen Morholt. Morholt utfordrer hånlig kongens menn, men bare Tristan våger å gå i tvekamp med kjempen, en kamp Tristan vinner. Morholt blir drept, og Tristan blir en stor helt i hovedstaden Tintagel, men har blitt alvorlig såret under kampen. Tristan sier til kongen: “Jeg må dø. Dog deilig er det å se solen, og ennu er mitt hjerte fryktløst. Jeg vil betro min skjebne til havets lunefulle spill. Jeg vil la det føre meg langt bort, meg ganske alene. Til hvilket land? Det vet jeg ikke; men kanskje dit hvor jeg finne en som kan helbrede meg. Og kanskje skal jeg en dag tjene Eder igjen, kjære morbror, som Eders harpespiller, Eders jeger og Eders tro vasall.” (Bédier 1973 s. 13) Den båten der Tristan ligger alene, driver over til Irland. Der bringes han til “Isolde med det gyldne hår” som pleier han i førti dager og med “trylledrikker” klarer å helbrede han.

Kong Marc ønsker å finne en dronning. To svaler mister et kvinnehår som han plukker opp, og kongen bestemmer seg for å gifte seg med kvinnen som har det vakre håret. Det er Isolde, og Tristan sendes for å hente henne. Han finner henne og seiler mot Cornwall med henne. Prinsessens mor har laget en kjærlighetsdrikk av “urter, blomster og røtter” som prinsessens tjenestejente skal sørge for at Isolde og

kong Marc drikker: “For slik er dens kraft: de som drikker den sammen, vil elske hinannen med alle sine sanser og hele sin tanke, for alltid, i liv og i død.” (Bédier 1973 s. 27) Ved en feiltagelse, er det ikke Marc, men Tristan som får i seg kjærlighetsdrikken. Dermed er Tristan og Isolde bestemt til å elske hverandre i liv og død, men Isolde må likevel gifte seg med Marc. De to unge møtes i hemmelighet, for “hvordan skulle deres berusede hjerter kunne være vaksomme? Kjærligheten jager dem, likesom tørsten driver den mødige hjort mot floden; eller som høken, når den har fastet lenge og med ett blir sluppet løs, styrter seg ned på sitt bytte.” (Bédier 1973 s. 37) Stevnemøtene blir avslørt, og Tristan får ikke lenger bo på slottet. Isolde og Tristan møtes likevel på et skjulested utenfor slottet.

Kongens baroner og en dverg brenner av hat og misunnelse, og klarer å avsløre Tristan og Isoldes hemmelige møter. I et forsøk på å komme sammen med henne likevel, går Tristans gamle sår opp og han er ferd med å blø ihjel. Denne gangen vil Marc drepe både Isolde og Tristan, ved å brenne dem. Folket i Tintagel gråter over det som skal skje, for alle kjenner historien om de unge elskende. Og Gud er nådig: “Hør nu, hvor den Herre Gud er full av barmhjertighet. Han som ikke vil synderens død, han tok i sin nåde imot de stakkars menneskers tårer og bønner, som anroper om forbarmelse for de elskende i deres vånne.” (Bédier 1973 s. 53) Tristan ber på vei til henrettelsen om å få gå inn i et kapell for å bekjenne sin synder. Der knuser han en rute i korrundingen og flykter. Det store spranget ut over et stup og som han overlever, fører til at den store steinen han lander på blir kalt “Tristan-spranget” (Bédier 1973 s. 53).

Isolde skal brennes. Kongen er uberørt av at en annen kvinne har tryglet ved hans føtter. Men til slutt ombestemmer Marc seg på en grusom måte. Isolde får leve, men gis til en gruppe spedalske for å gå til grunne på en verre måte enn brå død: “I samme stund kommer hundre spedalske hinkende frem på sine krykker. Deres kroppar var vanskapte, deres kjøtt halvt fortært og ganske hvitaktig, deres øyne blødde under opphovnede øyelokk, de klapret med sine skraller, stimlet sammen om bålet og stirret på den skjønne ulykkelige dronning foran ilden.” Kongen ønsker at Isoldes liv skal bli “verre for henne enn døden ... Den som kan nevne meg en slik straff, ham vil jeg elske høyt derfor.” De spedalske ber om å få henne med disse ordene: “Gi oss Isolde og la oss eie henne tilsammen! Sykdommen hisser vår attrå. Gi henne til dine spedalske, aldri vil noen kvinne få noe verre endelikt. Se, våre laser kleber fast til våre væskende sår. Hun som hos deg frydet seg ved rike tøyler fôret med gråverk, ved edle stener, ved marmorsmykkede saler, hun som nøt gode viner, var æret, lykkelig og glad, såsnart hun får se dine spedalskes bolig, såsnart hun må tre inn i våre usle huller og sove med oss, da vil Isolde den skjønne, den blonde, erkjenne sin synd og lenges efter dette prektige bål av torner!” (Bédier 1973 s. 56-57)

Tristan redder Isolde, og de to lever i skjul mens Marc leter etter dem. Når han finner dem, tar han Isolde til seg igjen, og landsforviser Tristan. Isolde sverger på at ingen andre har hatt henne i sine armer enn kongen selv – og en pilegrim som bar

henne i land fra en båt. Denne fattige pilegrimen var Tristan i forkledding, slik at Isolde har talt sant. Tristan lever i Bretagne, utfører store heltebragder der og gifter seg i fortvilelse over sin skjebne med en annen kvinne som heter Isolde, "Isolde med de hvite hender". Han er ikke glad i henne, allerede på bryllupsdagen angrer han på giftemålet. Tilbake i Wales i hemmelighet får han se sin elskede igjen ridende på en hest gjennom en skog der han skjuler seg: "Med ett ble det lyst i skogen, som om solen hadde brutt gjennom de store trærns løv, og Isolde den blonde red frem på veien." (Bédier 1973 s. 111) Tristan blir likegyldig med om Marc finner han i Wales: "Men hva skader vel det om han dreper meg? Isolde, skal jeg ikke dø av kjærlighet til Eder? Dør jeg da ikke hver dag? Men om I visste at jeg var her, Isolde, ville I ikke la Eders huskarler jage meg?" (Bédier 1973 s. 117) For å finne ut om Isolde fortsatt elsker han, kler han seg ut som en sinnssyk person og går i tjeneste hos kong Marc som hoffnarr. På nytt blir han avslørt og flykter igjen.

Tilbake i Bretagne blir Tristan dødelig såret i et bakhold mens han er i krig for den herskeren som har gitt han beskyttelse. "Han kjente at livet forlot ham, han forstod at han måtte dø. Da ville han gjense Isolde den blonde." (Bédier 1973 s. 127) Hans kone Isolde med de hvite hender hører Tristans bønn og "da var hun nær ved å falle i avmakt". Isolde den blonde skal hentes fra Wales og Tristan ligge på stranden der båten med henne skal lande. Avtalen er at skipet som kommer skal heise et hvitt seil hvis Isolde er med om bord. Skipet kommer og har det hvite seilet, men Tristan er ikke i stand til å speide ut over havet lenger, og Isolde med de hvite hender får hevn. Når skipet kommer, forteller hun Tristan at det bærer et svart seil. Tristan sier: "Jeg kan ikke lenger holde fast ved livet." Han dør med Isoldes navn på leppene: "Han sier tre ganger: "Isolde, min venninne!" Den fjerde gang oppgav han sin ånd." (Bédier 1973 s. 135) Isolde finner Tristan død under et klede. "Hun vendte seg mot øst og bad til Gud. Så tok hun kledet litt til side, la seg ned hos sin venn, tett ved hans side, kysset hans munn og ansikt og trykket ham hårdt inn til seg: legeme mot legeme, munn mot munn, således oppgir hun sin ånd, hun døde ved hans side av sorg over sin venn." (s. 135) Allerede den første natt "sprang der opp fra Tristans grav en grønn og løvrik rosenbusk med sterke grener og duftende blomster, den vokste opp over kapellets tak og senket seg ned i Isoldes grav. Egnens folk skar rosenbusken bort; den neste morgen vokser den atter opp, like grønn, like blomstrende, like kraftig, og senker seg påny ned i Isolde den blondes leie." (s. 135)

Alle artiklene og litteraturlista til hele leksikonet er tilgjengelig på <https://www.litteraturogmedieleksikon.no>